

Historický film

Bibliografie:

DVOŘÁK, Jan: *Poetický svět Václava Kršky*. Praha, Čs. filmový ústav 1989, 68 s.

FIALA, Miloš: *Československý film po Únoru*. *Film a doba* 14, 1968, č. 2, s. 88 - 91; č. 3, s. 137- 139.

HEDBÁVNÝ, Zdeněk: *Alfréd Radok. Zpráva o jednom osudu*. Praha, Národní divadlo + Divadelní ústav 1994, 401 s.

Kulturní rada ÚV KSČ o filmové dramaturgii 1948 - 1949. *Iluminace* 12, 2000, Č. 4, s. 140 - 165.

MACURA, Vladimír: *Obrozenecký model v Nejedlého koncepci socialistické kultury*. In: *Zdeněk Nejedlý, klasik naší vědy a kultury*. Ústav pro českou a světovou literaturu, Praha 1978.

NEJEDLÝ, Zdeněk: *Film a dílo Aloise Jiráska*, in: *Z. N., O literatuře*, Praha 1953, s. 634.

STŘÍTECKÝ, Jaroslav: *Historismus a estetika u Zdeňka Nejedlého*. In: *Zdeněk Nejedlý, klasik naší vědy a kultury*. Ústav pro českou a světovou literaturu, Praha 1978.

Historický film

- Do r. 45 **minoritní žánr** (s příchodem zvuku produkce historických filmů ještě poklesla)
  - Romantizující** koncepce (*Stavitel chrámu, Noc na Karlštejně, Příchozí z temnot, Pražský kat*)
  - Ideologická **aktualizace** historických témat (*České nebe, Utrpením ke slávě, Josef Kajetán Tyl, Svatý Václav; legionářský film*)
  - Autentizační** koncepce (*Cech panen kutnohorských, Rozina sebranec*)

Historický film

- Po roce 1948 byl v rámci komunistických požadavků na historii byl podle sovětského vzoru ustanoven **oficiální výklad dějin**, který **se** logicky **promítl i do žánru historického filmu**.
- Hlavní úlohu hrál politický zájem, autorská výpověď se stala podružnou. Dějinná fakta se upravovala podle potřeby, vše ke zvýraznění myšlenky, že minulost nabízí dost příkladů vhodného socialistického chování.
- Historický film jako platná součást umění socialistického realismu začal s různou intenzitou přepisovat historii, aby eliminoval nevhodná témata a názory.

Historický film

- Dramaturgická orientace hrané filmové tvorby byla stranickou směrnicí z dubna 1950 formulována jasně a velmi konkrétně. Těžiště produkce mělo samozřejmě spočívat v současné tematicce; filmy vracející se do minulosti měly tvořit pouze menšinový doplněk hlavní skupiny děl s náměty ze současnosti.
- Z absolutizace propagandistických funkcí filmu však logicky vyplynul i závazný požadavek bezproblémovosti a toto pojetí socialistického umění jako umění ilustrujícího a oslavujícího, nikoliv umění reflektujícího, učinilo z uměleckého zpracování současné tematiky téměř neřešitelný problém.
- Za této situace se pochopitelně nejrůznější **historické náměty a adaptace klasické literatury staly vítanou a hojně vyhledávanou únikovou cestou.**

Historický film

- Zájem o historický film a jeho ideologizace probíhali ve **Spojených státech**.
- Padesátá léta přinesla obnovený zájem o kostýmní historické velkofilmy, které měly také ideologický podtext (Samson a Dalila - 1949, r. C. B. Mill; Julius Caesar - 1953, r. J. L. Mankiewicz; Vojna a mír - 1956, r. K. Vidor aj.).
- Ideologický argument (vyzdvižení demokratických tradic Spojených států amerických a obhajoba kapitalismu jako rovné příležitosti pro všechny schopné jedince) těchto filmů býval skryt pod přitažlivým příběhem, ztvárněným hereckými hvězdami, bombastickou výpravou a bohatými kostýmy.
- Obr. Ceasar a Kleopatra (Gabriel Pascal, 1946)

Poúnorový historismus

- Už od dob národního obrození se **historismus** stal významnou součástí českého myšlenkové kultury
- V poúnorové éře dosáhly historické argumenty a reminiscence vrcholné oficiality.
- Komplex českých mýtů, tradic, stereotypů generovaných v 19. století využit k ideologické propagandě, když komunistická kulturní politika postřehla možnosti skryté v tradiční české historizující ideologii.
- Zdeněk Nejedlý prohlásil komunisty za dědice "velkých tradic českého národa". Nástup komunistů k moci interpretoval jako završení odvěkého úsilí českého národa o sociálně spravedlivou společnost
- obraz českých dějin vytvořený českými vlastenci v 19. století – vrchol spatřovali v husitství a národním obrození, nejhlubší úpadek pak v době pobělohorské

Koncept pouťového historického filmu

- tzv. **jiráskovská akce** z listopadu 1948, kampaň iniciovaná Zdeňkem Nejedlým a zaštitěná Klementem Gottwaldem na propagaci díla klasika české historické prózy Aloise Jiráska.
- v přímé či volnější souvislosti s jiráskovskou akcí vzniklo **šest** celovečerních filmů z let 1950 – 1956 podle Jiráskových předloh a celá řada nerealizovaných scénářů: *Temno, Psohlavci, Jan Hus, Proti všem, Ztracenci a Staré pověsti české*
- V literární přípravě byly prózy *Skaláci, Na dvoře vévodském, F. L. Věk, Mezi proudy, Maryla*.
- filmy ze současnosti prezentovaly přítomnost jako počátek nového věku, jako čas revoluční, a tedy diskontinuitní, zdůrazňovaly historické žánry naopak kontinuitu přítomnosti s minulostí a vyhledávaly v českých dějinách zárodky přítomného dění
- Ideovým základem se stala **husitská tradice a národní obrození**

- Od konce čtyřicátých let vznikal nejambicióznější projekt naší kinematografie, částečně také vycházející z jiráskovských předloh - **husitská trilogie** režiséra Otakara Vávry a scénaristy Miloše V. Kratochvíla.
- Realizace tak náročného projektu si vyžádala čas, a tak na přijetí jednotlivých dílů trilogie lze názorně sledovat i konec poúnorového historismu.
- **Jan Hus** byl do kin uveden roku 1955 a jednohlasně nadšeně přivítán.
- **Jan Žižka** měl premiéru 1956, načasovanou na říjen k výročí hejtmanovy smrti. Kromě obvyklých pochval můžeme setkat i s výtkami především schématickosti, idealizace a dokonce i "násilné aktualizace a demokratizace jednotlivých postav".
- Poslední díl trilogie **Proti všem** uvedený v roce 1957 dopadl vůbec nejhůře, souhlasu došla snad jenom jeho výtvarná stránka. Všechny ostatní aspekty - tak chválené v případě *Jana Husa*, byly nyní označeny za chyby.

Historický film

- Filmy s tematikou **dějin dělnického hnutí**: *Siréna* (Karel Steklý, 1947), *Vstanou noví bojovníci* (Jiří Weiss, 1950), *Anna proletářka* (Karel Steklý, 1952), *Rudá záře nad Kladnem* (1955, Vladimír Vlček), *Zocelení* (Martin Frič, 1950, z téhož roku také *Zvony z rákosu* Václava Kubásky, *Olověný chléb* (Jiří Sequenc, 1953)

Zivotopisný film

- Obraz 19. století vytvářejí především **filmy životopisné**, přinášející silně idealizované portréty velikánů české kultury.
- Jejich výběr prozrazuje opět vliv, byť třeba nepřímý, Zdeňka Nejedlého: **Bedřich Smetana, Alois Jirásek, Mikoláš Aleš**, tedy osobnosti, jejichž dílo dával Nejedlý za vzor myšlenkový a stylový.
- Pracovalo se však i na celé řadě dalších životopisných projektů věnovaných Boženě Němcové, Janu Nerudovi, Zdeně Havlíčkové, Janu Evangelistovi Purkyněmu, Josefu Kajetánu Tylovi, Josefu Václavu Myslbekovi, Jindřichu Mošnovi, Matěji Kopeckému, Josefu Hybešovi, Antonínu Dvořákovi, Josefu Rezlerovi, Václavu Thámovi, Prokopu Divišovi a dalším.
- Návraty k minulému století měly i jinou podobu: projevíly se například v inspiracích historickou malbou 19. století či jejími přímými citacemi.
- Velikáni české kultury byli zde prezentováni způsobem, srovnatelným s rolí, již v církevních dějinách naplňují světci - svým životem a dílem, ať už se jednalo o hudebníky (Smetana), malíře (Aleš), spisovatele (Jirásek, Němcová) nebo o vědce (dr. Jánský, Holub, Božek – viz obr.)

Zivotopisný film

- Životopisný film se stal doménou režiséra **Václava Kršky**, který s ním měl zkušenost ještě z předúnorové etapy a u příležitosti stého výročí natočil také rekonstrukci historické události *Revoluční rok 1848* (1949). Krška vytvořil filmové životopisy *Mikoláš Aleš* (1951), *Mladá léta* (1952) o Aloisi Jiráskovi a *Z mého života* (1955) o Bedřichu Smetanovi (výběr osobností prozrazuje vliv Zdeňka Nejedlého).
- Krškovi se podařilo realizovat i dva projekty bližší jeho naturelu, které šly kontra vůči hlavního púnorového proudu – dvě adaptace děl Fráni Šrámka, lyrického dramatu *Měsíc nad řekou* (1953) a lyrického impresionistického románu *Stříbrný vítr* (1954). Oba filmy jsou významné mimo jiné proto, že oproti dobově adorovanému kolektivismu obrací pozornost k individualitě člověka, k jeho senzualitě, k jeho touhám a snům. Trvalo dva roky, než byl *Stříbrný vítr* povolen k distribuci.

Zivotopisný film

- Mezi životopisné filmy padesátých let patří také životopisné drama režiséra Čeňka Duby *Synové hor* z roku 1956, situované do roku 1912 a tematizuje tragický osud reálné historické postavy - běžkařského závodníka, původem tkalce.
- *Velké dobrodružství* z roku 1952 režiséra Miloše Makovce, který je biografií lékaře a cestovatele Emila Holuba (přítomen motiv záškodnictví příslušníků západního bloku...)
- *Tajemství krve* z roku 1953 v režii Martina Friče, které pojednává o objeviteli krevních skupin dr. Janu Jánském.
- Martin Frič, který za více než čtvrtstoletí samostatné režijní práce nenatočil jediný životopisný a historický film – tento fakt mění rokem 1953, kdy natočil *Tajemství krve* a vzápětí po něm Jiráskovy *Psohlavce* (1955).
- Film *Psohlavci* byl natočen už v roce 1931 jako zvukový film podle scénáře Václava Wassermana a Josefa Neuberga režisérem Svatoplukem Inenemannem – film je údajně poznamenán teatrálností v hereckých výkonech a tezovitým scénářem.

**Stranická směrnice Za vysokou ideovou a uměleckou úroveň
československého filmu. Usnesení předsednictva UV KSČ. Rudé
právo 30, 19.4.1950, č. 92**

- Historický film "nesmí být... ani pokusem o únik ze současné problematiky, ani samoučelným zobrazením určitého úseku nebo posta-vy dějin. Naopak, historický film musí mluvit k dnešnímu divákovi blízkou a srozumitelnou řečí o těch myšlenkách, jež jsou součástí života a duševního bohatství dnešních lidí i idejí za něž bojoval náš lid v minulosti a které uskutečňuje dnes a které jej i do budoucna posilují. V historických filmech mají být zobrazeny jednak revoluční pokrokové tradice našeho národa, ztělesněné především v husitském hnutí, a jednak má být zobrazen boj dělnické třídy proti kapitalismu a slavná úloha, kterou v tomto boji sehrála komunistická strana, iniciátorka tohoto vítězného dějinného zápasu, jakož i rozhodný vliv Říjnové revoluce a Sovětského svazu na rozmach a úspěchy tohoto boje“)
- /KSČ a československá kinematografie (výbor dokumentů z let 1945-1980), Praha 1981, s.69/.

- Již v roce 1950 ovšem **poukazoval Jiří Hájek na nedůsledné naplňování dubnové rezoluce:**
- "Rezoluce vytyčila zásady aktuálnosti a vysoké ideovosti, které jsou neoddělitelné od požadavku uměleckého mistrovství. Filmoví tvůrčí pracovníci tyto zásady přijali manifestačně za své. Přesto však z pracovních programů tvůrčích kolektivů se ukázalo, že ve čtyřech tematických oblastech historických se pracuje na 67 látkách, zatímco v pěti hlavních tematických oblastech ze současného života je v kolektivech rozpracováno zatím pouze 35 látek. . . Ve srovnání s počtem 67 námětů historických, mezi nimiž počtem 34 převažují látky životopisné, vidíme zvláště průkazně, jak zcela nedostačujícím způsobem se zatím naši filmoví autoři vyrovnávají s jedním ze svých největších úkolů. . ." In: Jiří Hájek: Problémy filmové dramaturgie. Za důsledné uskutečnění rezoluce o tvůrčích úkolech československého filmu, Tvorba 19, 1950.

Historický film

- **Množství historických projektů, realizovaných i nerealizovaných, svědčí o tom, že je filmařská obec skutečně vnímala a vyhledávala jako únikové.**
- **Jakmile to začalo být z výkazů o rozpracovaných látkách zřejmé, ztratily historické žánry podporu kulturněpolitických pracovníků ÚV KSČ a vedení kinematografie.**